

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ПРОЯВИ ДОМІНУЮЧОГО СТАТУСУ СТАРШОГО СІБЛІНГУ

О.Г. Зверєва

Стаття присвячена особливостям дискурсу сіблінгів, тобто братів та сестер, які виховуються в одній родині. У статті аналізується несиметрична комунікація та вербальні і невербальні засоби прояву домінуючого статусу старшого сіблінгу, який зумовлений різницею в віці.

На межі сторіч провідне місце у лінгвістиці зайняла когнітивно-дискурсивна парадигма, яка зумовила переорієнтацію сучасної лінгвістики на людину як учасника комунікації. Нові вимоги до лінгвістичного дослідження передбачають вивчення мови не в суто структурному сенсі, а в контексті реальної комунікації. Дискурсивна парадигма пропонує досліджувати дискурс як прояв особистості людини та її вплив на комунікаційний процес. В останні роки з'являється чимало робіт, які присвячені особливостям дискурсу мовної особистості та дослідженню їх залежності від низки екстралінгвістичних факторів.

Згідно з класифікацією І.П. Сусова та С.А. Арістова, у діалогічному дискурсі виділяють чотири різновиди мовленнєвого спілкування: інституційно-виробничий, споживацький, сімейно-побутовий та сферу дозвілля [1]. Слід зазначити, що сімейно-побутова сфера спілкування достатньо вивчена сучасними дослідниками. Серед найбільш досліджених типів сімейного дискурсу є комунікація батьків і дітей, так званий парентальний дискурс [2-5]. Крім того, слід згадати низку досліджень, присвячених проблемам дитячого мовлення та дитячому дискурсу [6; 7], а також аналізу деяких типових сімейних комунікативних ситуацій та комунікації між жінками та чоловіками [2; 3; 8].

Проте, незважаючи на чисельні дослідження матримоніального та парентального дискурсів [2-5; 8], увагу до ранньої мовленнєвої та домовленнєвої функції дітей [7; 2], у лінгвістичних роботах не проводилося комплексного вивчення особливостей дискурсу сіблінгів, тобто братів та сестер, що виховуються в одній родині.

Якщо в західній науковій практиці за останній час підвищився інтерес до впливу сіблінгів на комунікаційні навички та соціалізацію молодших братів та сестер; новітні дослідження вказують на те, що комунікація сіблінгів впливає не тільки на розвиток дітей в сім'ї, але й на функціонування родини в суспільстві в цілому [9; 10], у вітчизняній лінгвістиці таких праць ще не спостерігається. Таким чином, актуальність роботи зумовлена необхідністю комплексного вивчення комунікативних відношень братів та сестер як в дитинстві, так і в зрілому віці, через те, що сімейні стосунки, та зокрема стосунки братів та сестер, посідають провідне місце в побутовій комунікації.

Дана стаття присвячена вивченню ситуації асиметричної комунікації між старшим та молодшим сіблінгами, що зумовлена домінуючим статусом першого внаслідок різниці у віці. У статті розглядаються вербальні та невербальні прояви домінуючого статусу старшого сіблінгу.

Метою статті є окреслення особливостей прояву домінування з боку старшого брата/сестри. Мета дослідження зумовила виділення певних завдань: 1) визначити типові ролі, які приймає на себе старший сіблінг; 2) визначити коло вербальних та невербальних засобів прояву домінуючого статусу старшого сіблінгу; 3) схарактеризувати типові комунікативні ситуації, в яких реалізується домінуючий статус старшого сіблінгу.

Об'єктом дослідження є вербальні і невербальні компоненти комунікації, характерні для спілкування братів та сестер. Предметом дослідження є особливості вербальної та невербальної комунікації між старшим сіблінгом-підлітком та молодшим сіблінгом віком до 13-14 років, які забезпечують домінуючий статус

старшого сіблінгу. У статті досліджується домінування старшого сіблінгу, зумовлене різницею у віці. Таке домінування набуває найбільшого прояву в дитинстві, хоча окремі ознаки спостерігаються продовж усього життя.

Для закріплення домінуючого статусу та впливу на молодших братів і сестер старший сіблінг може брати на себе низку соціальних ролей. При цьому слід визначити, що в соціолінгвістиці під соціальною роллю розуміються психологічні, соціологічні та лінгвістичні ознаки поведінки особи, що співвідносяться з її статусним положенням [11, 4]. Сама рольова парадигма складається з чотирьох прошарків: родинний зв'язок, задоволення духовно-емоційних потреб, матеріально-фінансове та побутове забезпечення сім'ї, домінування над іншими членами родини [2, 12]. Так, для старших братів та сестер характерні такі ролі:

1) батьків:

(1) *"Cathy," said Cory in a small whisper while Carrie nodded off into sleep, "I don't like not having a momma anymore."*

"You do have a momma – you have me."

"Are you as good as a real momma?"

"Yes, I think I am. I love you very much, Cory, and that's what makes a real mother" [14, 159].

2) вчителя, який надає нові знання та виправляє помилки молодших:

(2) *"Eat a couple of raisins, Cory."*

"Don't have no more."

"The correct way to say is: I don't have anymore, or there aren't anymore."

"Don't have no more, honest" [14, 164].

3) радника:

(3) *"This other girl and me, Selma Atterbury, put ink and stuff all over his windbreaker."*

"That isn't nice. What are you – a child, for God's sake?" [15, 169].

Цікаво, що такі асиметричні відношення часто залишаються протягом усього життя, і старші сіблінги приймають ті ж самі домінуючі комунікативні ролі в спілкуванні з молодшими братами та сестрами, виступаючи їхніми радниками та помічниками:

(4) *Hannah (looking at her sister) "Will you just tell me one thing?"*

Holly (nodding) "Okay."

Hannah "Are we talking about cocaine again?"

Holly (shaking her head no) "I swear. I swear. We've already got some requests to do a few dinner parties" [16].

Для підкреслення домінуючого статусу старший сіблінг використовує як вербальні, так і невербальні мовленнєві коди.

З вербальних засобів слід виділити вживання 1) звертань, що підкреслюють вік (*little brother, Kid*), недостатню розумність молодшого сіблінгу (*dick head, silly baby*); зменшувальні особисті імена (*Ruthie, Phoeb*), що відображають позитивне ставлення старшого сіблінгу до молодшого, піклування першого:

(5) *Miguel "Here, take your medicine," Miguel sets a small bottle of medicine and a spoon down in front of Troy. Troy pushes the bottle away.*

Troy "I don't need it."

Miguel (pushing it back) "Just take it, dick head" [17].

(6) *"Wake up, Phoeb," and bingo, she's awake.*

"Holden!" she said right away. She put her arms around my neck and all. She's very affectionate [15, 167].

2) повторів, що засновано на стереотипному уявленні про те, що молодшим дітям слід повторювати речення декілька разів для кращого розуміння:

(7) *"Are you coming to it?" She was sitting way the hell up in the bed and all. "That's what I wrote you about. Are you?"*

"Sure I'm coming. Certainly I'm coming" [15, 167].

3) вживання експресивної лексики:

(8) *Kat and Mandella dance as they dress and apply make-up Bianca enters, interrupting their fun.*

Bianca: "Can you turn down the Screaming Menstrual Bitches? I'm trying to study."

Kat doesn't move, so Bianca crosses to the stereo, turning down the volume [18]

(9) *He paused, seeming to think back to the night we came - was it only last night? "I'll bet if we leave a window open wide, an owl might fly in. I've always wanted an owl for a pet."*

"For heaven's sake, why in the world would you want one of those things?" [14, 73]

4) у діалозі старший сиблінг, висловлюючи яку-небудь думку, більш схильний вживати займенник "І" («я»), тоді як молодший посилається на третю сторону (наприклад, батьків) для підтримки своєї позиції:

(10) *"We don't like this lumpy-bumpy stuff."*

"Carrie," said Chris. "I get tired of what you like and don't like - eat!" [14, 167].

(11) *Chip (To Misty) "You'd probably date him! (Mimicking her) He's cu-uute! Hey, Dad, did you ever see "Henry, Portrait of a Serial Killer?"*

Dad "I certainly did not."

Misty "You've been working in that video shop too long" [19].

(12) *"Daddy'll kill you!" she said. Then she flopped on her stomach on the bed and put the goddam pillow over her head [15, 170].*

У прикладі 10 старший брат Кріс примушує молодшу сестру їсти, кажучи, що він втомився від її примх. На відміну від нього, у прикладах 11 та 12 молодші діти посилаються на батьків. Чіп шукає підтримку в батька, критикуючи хлопця сестри, а Фібі докоряє Холдену в тому, що його вигнали зі школи та застерігає його про негативні наслідки (покарання з боку батька).

На невербальному рівні доміантний статус старшого сиблінгу може підкреслюватися за допомогою 1) просодичних засобів:

(13) *Carrie started off. "Take us out of here! Don't like these things! Don't like in here! This is a baa-ad place!"*

No sooner did her wails cease than Cory's began. "Outside, outside, we want outside! Take us outside!" And Carrie added her chants to his...

"Now stop that racket!" snapped Christopher to the twins [14, 75].

Крістофер примушує молодших брата та сестру замовчати, висловлюючи своє обурення як за допомогою експресивної лексики (*Now stop that racket*), так і через підвищений тон висловлювання.

2) жестів:

(14) *"...Jack hates Father," Ida put in, skipping energetically over the paving, just within earshot. "They always fight, whenever Jack's home from school. That's why Jack hasn't come yet, because Father's here and that's enough to keep Jack away."*

"Get along, Ida. Go and look at the stream or something." Beatrice gave her sister a vigorous poke between her shoulders" [20, 18].

Старша сестра перериває молодшу, як вербально, так і невербально, за допомогою жесту, змушуючи її покинути компанію більш дорослих дівчат.

3) зорового контакту та 4) міміки:

(15) *Kat "What do you think?"*

Bianca "I think you're a freak. I think you do this to torture me. And I think you suck."

She smiles sweetly and shuts the door behind her. Kat doesn't bat an eye [18].

У прикладі 15 старша сестра звинувачує молодшу в поганому ставленні до себе, ображаючи її на вербальному рівні. Проте, цікавим є те, що на невербальному рівні вона закінчує діалог посмішкою. Свідоме відхилення від норми використання посмішки служить для підкреслювання та інтенсифікації конфлікту [3].

Розглянемо комунікативні ситуації спілкування, в яких знаходить відображення доміантний статус старшого сиблінгу через ситуативну нерівність між учасниками комунікації. Прикладами ситуативної нерівності можуть бути такі ситуації, як 1) докор, 2) обвинувачення, 3) наказ.

У ситуації докору та звинувачення, як відзначає В.І. Карасик, агенс відкрито виносить своє негативну оцінку комусь чи чомусь [12]. При цьому слід підкреслити, що загальний зміст комунікативної ситуації докору характеризує добре ставлення адресантом, м'якість вираження та бажання дати пораду. Комунікативна ціль докору зводиться до вираження незадоволення для впливу на адресата. На відміну від докору, ситуація обвинувачення характеризується більшою емоційністю та експресивністю. Для неї характерні такі риси, як обурення суб'єкту, його гнів, певна

озлобленість, насмішка [12]. В обвинуваченні, на думку Т.В. Дубровської, головне – підкреслити відповідальність особи за його дії, які мають негативну оцінку [13].

(16) *"But, Mum," argued Len, "if we throw the puppy out, he'll die!"*
"Shut up, Len!" cried Ally. "Can't you see Mum's tired?" [21, 80].

Старша сестра Еллі докоряє молодшому братові в тому, що він не зважає на втому матері та заважає їй.

(17) *Bianca turns to Kat, eyes ablaze.*

Bianca "You're ruining my life! Because you won't be normal, I can't be normal."

Kat "What's normal?" [18]

Старша сестра Б'янка звинувачує молодшу в тому, що через помилки та невміння останньої спілкуватися, вона не може вести нормальне життя. Емоційний стан передається підвищеною інтонацією, мімікою та експресивною фразою «ти руйнуєш моє життя». Проте, молодша сестра не сприймає обвинувачення, питаючи, що таке взагалі норма.

Типовим для спілкування між старшими та молодшими братами та сестрами є комунікаційна ситуація наказу. При цьому старший сіблінг вживає як категоричні накази (директиви), так і некатегоричні (реквестиви).

(18) *Carrie gave those fried eggs and bacon just one glance and she was wailing. "We-ee don't like bacon and eggs! Cold CEREAL is what we-ee like! We-ee don't want no hot, lumpy, bumpy food that's greasy. Cold CEREAL IS WHAT WE LIKE!" she shrieked. "Cold CEREAL WITH RAISINS!"*

"Now listen to me," said their new, smaller-edition father, "you will eat what is put before you, and you will make no complaints, and you will not yell, or cry, or scream! Hear that? And it is not hot food, it is cold food. You can scrape off the grease. It is solid, anyway" [14, 58].

У прикладі 18 йдеться про наказ, категоричність якого проявляється на граматичному рівні через вживання імперативу «слухайте», майбутнього часу «ви будете їсти», та на лексичному – протиставленням «я» та «ви», вживанням низки синонімів «кричати».

(19) *"You have to go back to school. You want to be in that play, don't you? You want to be Benedict Arnold, don't you?"*

"No."

"Sure you do. Certainly, you do. C'mon, now, let's go," I said [15, 208].

На відміну від попереднього діалогу, в прикладі 19 наказ повертатися до школи дещо пом'якшується завдяки тому, що Холден згадує причини, щоб сестра захотіла повернутися до школи. Крім того, на граматичному рівні пом'якшення наказу виражається через вживання розділових питань та повторювання синонімічних конструкцій «звичайно, ти хочеш».

Цікавим є те, що домінування є типовим для старших дітей незалежно від статі.

Молодші брати та сестри не завжди приймають домінуючий статус старшого:

(20) *"And if I don't do as you say – what will you do, lord and master?"*

"I don't like the tone of your voice. Speak respectfully when you speak to me."

"La-de-da, and ho-ho-ho! The day I speak respectfully to you, Christopher, will be the day you earn my respect..." [14, 57].

Слід також зазначити, що домінування старшого сіблінгу не є єдиною можливою ситуацією, адже існують приклади, коли більшу вагу в родині та суспільстві має саме молодший сіблінг. Це може бути зумовлено особливостями відносин у родині, коли більша перевага надається молодшій дитині, або вищим соціальним статусом молодшого сіблінгу в дорослому житті:

(21) *"Well?" Beatrice hugged her dog, waiting for an explanation. "What was it this time? Money, as usual? Or has someone told him you've been going down to the factory again?"*

For a second, Jack seemed about to snap out an answer. Then he thought better of it, climbed up on the jetty and proceeded to tie up his dinghy in silence [208, 23].

Молодша сестра може докоряти старшому братові у тому, що він сперечається з батьком, бо вона має ліпші стосунки з батьками й тому займає більш впевнене положення у родині.

Таким чином, у діалогічній комунікації між старшим та молодшим сіблінгами в багатьох випадках спостерігається маніфестація домінуючого статусу старшого

сіблінгу. Для вираження домінування вживаються як вербальні (лексичні та граматичні), так і невербальні засоби.

Перспективи дослідження, на наш погляд, полягають у визначенні особливостей прояву домінування в залежності від вікової та соціальної групи старшого та молодшого сіблінгів, а також умов для домінування молодшого сіблінгу.

SUMMARY

The article defines the characteristics of the sibling discourse. The asymmetric communication and verbal and non-verbal means of realization of the eldest sibling's dominating status caused by age difference are analyzed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сусов И.П., Аристов С.А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс. – <http://homepages.tversu.ru/~susov/Aristov.htm>.
2. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї 2006 року: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 21 с.
3. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
4. Blain J. Discourses of Agency and Domestic Labor: Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families // Journal of Family Issues. – 1994.– № 4, Vol. 15. – P. 515-549.
5. Harris P.L. It's Probably Good to Talk // Merrill-Palmer Quarterly. – 2006. – № 1, Vol. 52. – P. 158-169.
6. Рузина М. С., Кольцова М. М. Ребенок учится говорить. – М.: У-ФАКТОРИЯ, 2006. – 300 с.
7. Детская речь: психолингвистические исследования. Сборник статей / Отв. ред. Т.Н. Ушакова и Н.В. Уфимцева. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 224 с.
8. Tague I.H. Love, Honor, and Obedience: Fashionable Women and the Discourse of Marriage in the Early Eighteenth Century// The Journal of British Studies. – 2001.– № 1, Vol. 40. — P. 76-106.
9. Brown J.R., Dunn J. Talk with Your Mother or Your Sibling? Developmental Changes in Early Family Conversations about Feelings // Child Development. – 1992. - № 2, Vol. 63. — P. 336-349.
10. Cicirelli V.G. Sibling relationships in cross-cultural perspective// Journal of Marriage and the Family. – 1994.– Vol. 56. – P. 7-20.
11. Батумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: Автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.19 / Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2002. – 11 с.
12. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333с.
13. Дубровская Т.В. Основания для осуждений и обвинений как жанрообразующий признак проблемы речевой коммуникации. – Саратов, 2005. – С. 204-215.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Andrews V.C. Flowers in the Attic. – New York: Pocket Books, 1979. – 411 p.
15. Salinger J.D. The Catcher in the Rye. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 248 p.
16. Hannah and her Sisters. – Screenplay by Woody Allen // <http://www.imsdb.com/scripts/Hannah-and-Her-Sisters.html>.
17. Independence Day.–Screenplay by Dean Devlin and Roland Emmerich // <http://www.dailyscript.com/scripts/id4.html>.
18. Things I Hate about You. – Screenplay by Karen McCullah Lutz, Kirsten Smith & William Shakespeare // <http://www.dailyscript.com/scripts/10Things.html>.
19. Serial Mom.– Screenplay by John Waters // <http://www.dailyscript.com/scripts/serial-mom.html>.
20. McLeay A. The Summer House. – London: Pan Books, 1997. – 362 p.
21. Stuckley E. Magnolia Buildings. – Київ: Радянська школа, 1974. – 190 с.

Надійшла до редакції 9 січня 2008 р.